

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI

Sempozyumlar / Paneller 1

1. Uluslararası The 1st International
"KUTLU DOĞUM"
İlmî Toplantısı Symposium

İslâm, İslam,
Gelenek Tradition
ve and
Yenileşme Change

İstanbul 1996

“DİN İNSANI MUHTAR ve OTONOM KILMAKTIR”

Prof. Dr. Teoman Duralı
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Hız. Peygamber'in doğumu münasebetiyle düzenlenmiş bu toplantı bana İslâm'ın cüret edebilirsem böyle söyleyeyim, kefeni yırttığını göstermektedir. Bir fikriyat olarak, zihniyet olarak dolu dizgin yürüyüp insanlığı, dünyayı bugün büyük meselelerden kurtarmaya geldiğini göstermektedir. Bunu bir laf cambazlığı olarak almamanızı rica ediyorum. Bir medeniyet ve onun fikrî temelleri 300-400 yıllık derin bir uykudan böylesine uyanabiliyor ve bu fikir dünyasının mensupları bir araya gelip fikrî alışverişte bulunabiliyorlarsa buradan çıkarabileceğimiz tek sonuç, demin size arzettiğim sonuçtur. İnsanlık, tarihinde görmediği müthiş bir bunalım içerisinde yaşamaktadır günümüzde. Suçlu aramıyoruz, zaten lüzum da yok. Ama teşhiste bulunmak mecburiyetindeyiz. Bu teşhisi çocuklarımız, torunlarımız için yapmamız gerekiyor. Burada kazaya uğrarsak, teşhiste yanılırsak bunun hesabını herhalde âhirette bizden fena halde soracaklardır. Mesele, İslâm medeniyeti ile falanca medeniyet arasındaki düşmanlık değil, mesele Hak dini olarak, vahyi arkasına almış ve meşrûyetini oradan kazanmış bir düzen olarak İslâm'ın gücünü kaybetmiş olması ve onun yerine sırtını Hakk'a dayamamış olan bir medeniyetin ortaya çıkmasıdır. Bunun sonuçlarını bütün açıklığıyla görüyoruz. Bunun sonuçları sadece Türkiye'de, Mısır'da, Cezayir'de, Madagaskar'da, Malezya'da, Fiji'de değil, Almanya'da, Kanada'da, Amerika'da, Avustralya'da, İngiltere'de ve Fransa'da da bütün vehametiyile yaşanıyor. Hadiseyi çok çeşitlendirmeyelim, çok çetrefillîğe götürmemize hacet yok. Birkaç basit fırça darbeleri ile resmi ortaya koyabiliriz. Aşağı yukarı XVI. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz'in kuzeyinde, İtalya'da başlayan bir süreç nihayet XVIII. yüzyılın başlarında İngiltere'de

zirveye ulaşıyor ve İngiltere'nin bayraktarlık ettiği yeni hareketle hadise deniz aşırı boyut kazanmıştır. Amerika'ya, Avustralya'ya, Aşya'ya, Afrika'ya taşınmıştır. Mesele birtakım anatomik kelimelerin tartışması değil. Esasımız "kalp midir, baş mıdır, beyin midir" meselesi değil. Akli XVI. yüzyıldan itibaren temel alan bir medeniyet aklın aslını unutmıştır. "Aklın esası nerededir" sorusunu sormayı ihmal etmeye başlamıştır ve akıl kendi kendisine dayanan kendi meşrûyetini kendisinde bulan bir hadise olup karşımıza çıkmıştır. "Aklın aslı esası nerededir" diye sordüğümüzde sorumuz havada kalmıştır. Aklın ilâhî esası, aklın vahye dayanan esasları ihmal edilmiştir, unutulmuştur. Bunun yol açmış olduğu ahlâkî sonuçlar müthişdir. İslâm'ın en önemli umdesi adalettir. Adalet yerini bulmak, tayin etmek demektir. Halbuki adaletin zıddı olan zulümde yer şaşırılır. İşte şaşırmanın en belirgin örneği olan kavram kargaşası da zulümde ortaya çıkmıştır. Yerli yerine konulamayan kelimeler karanlıkta kalmışlar ve bizi karanlıkta bırakmışlardır. Ne ortaya çıkmıştır? Cüret ortaya çıkmıştır, ukalalık ortaya çıkmıştır, edepsizlik ortaya çıkmıştır. "Dik duran her şeyi ben meydana getirdim" diyen bir insan tipi ortaya çıkmaya başlamıştır. Birden bire olmamıştır bu. Bu hadise yüzyıllar boyunca sürüp gitmiş ve en açık örneklerini günümüzde gözümüzün önüne sermiştir. "Haddini bilmez insan" tipi karşımıza çıkmıştır. İnancım inanmayalım, herkesin inancı kendine. Kimse kimseye iman aşılama görevli değil, bu Peygamberimiz'e bile verilmiş bir görev değil iken hiçbirimiz böyle bir cürete kapılamayız. Ama her birimizin başta gelen ödevi saygılı olmaktır. İşte bu süreç, biraz önce bahsettiğim ve İslâm'ın karşısına dikilmeye başladığı o süreç, tek kelime ile saygısızlığı beraberinde getirmiştir, haddini bilmezliği getirmiştir. Aklımın sınırları vardır. Aklımın ulaşamayağı yörelere el atmam beni gayri meşrû bir duruma düşürebilir. Tabii ki tıpta çeşitli meselelere, çeşitli hastalıklara çare bulmak gerekir, ama ben kalkıp da "ölüme çare bulacağım, artık ölümü ortadan kaldıracam" şeklinde bir zehaba ve zanna kapılırsam orada aklımın sınırını aşmış olurum. Gelenek ile sünnet arasındaki fark da buradadır. Sünnet değişmez değerlerin nesilden nesile aktarılmasıdır. Bunlar senden benden bağımsız ilâhî bir ilhamla Allah'ın elçisine gelmiş olan vahyin yanında biz hadisleri de bu şekilde görmemiz gerekiyor. Ama gelenek elbette değişen olaylardır. Geleneğin değişme sınırı nedir, değişme frekansı nedir? Geleneğin değişme frekansı sünnete ve vahye uyma ve uymama derecesine bağlıdır. Akılla bütün meselelere çare bulmak mümkün mü? İrade-i küllî dediğimiz alana çare getirmemiz, cevap getirmemiz mümkün değil. "Ben niye insanım da kuş değilim?" sorusu meselâ, bu çeşit sorudur. Buna cevap verilemez. "Ben niye falanca tarihte Türkiye'de doğdum da bundan 300 yıl önce Uganda'da doğmadım" sorusunun da cevabı yoktur. Buna cevap veremeyiz. Bunun üzerinde durmamız saçmalıktır. İşte dinen câiz olmayanla, felsefî anlamda saçma olanlar örtüşürler. İddia edildiği gibi İslâm'da felsefe ile din arasında bir kavga yok; yeter ki o felsefe haddini bilsin. Haddini bilmeyen felsefe sadece İslâm'a aykırı düşmez, insanın tabiatına da aykırı düşer. Çünkü İslâm insanın tabiatı demektir

ve belli bir millete, kavme gelmiş bir tebliğ de değildir, o bütün insanlık içindir. Sonuçta İslâm'ı biz dinle çakıştırabiliriz, bunlar ayrı şeyler değildir ve hangi din İslâm'a yaklaşıyorsa Hak dini olmaya hak kazanır, uzaklaştığı ölçüde de bâtıla gider. Ancak iş bununla da bitmiyor. Yani, meseleyi bu şekilde sadece teorik bağlamda halledemiyoruz. İşin ibadet yanı da var. İslâm, ibadetiyle birlikte insan için en önemli değer olan disiplini de getiriyor. Kimse kimsenin namazından, orucundan, zekâtından sorumlu değil, karışamaz. Ama bunun yararı nedir, bunun yararı biraz önce söylediğim gibi haddimizi bildirmek yönünde terbiye edici en önemli unsur olan disiplinin gelmesidir. İşte şımaran insan disiplinsiz insandır. Disiplini olmayan kişi üretmez. Sadece din mi disiplin getirir? Hayır, askeriyede de, okulda da disiplin vardır. Bunlar dış disiplinlerdir, din iç disiplini getirmektedir. İnsanın kendi kendisini zaptına alma hadisesini getirir. Yani kısaca din, insanı muhtar ve otonom kılmaktır. Senin tepene kimse balyozla vurup da "şöyle yapacaksın, böyle yapacaksın" demeden kendi kendine, zaptının altına almaya yol açmaktadır. Tabii dünyada en zor iş dindar olmaktır. Her an, her durumda Allah'ın seni denetlediğini hissetmen müthiş, zor bir iş olsa gerektir. Ve bundan dolayıdır ki, mümine dünya cehennem, münkire cennet denmiştir. Hakikaten, İslâm'ı tam mânasıyla uyguladığınız vakit iş çok zor olmaktadır. Ancak uygulamadığınız vakit, kısa vadede çok kolay oluyor gibi görünse de, uyguladığınızda, uzun vadede toplumu refaha ve huzura erdirmektir. Bilim bu disiplinin içerisinde tek başına bir yer işgal eder. Geçenlerde yaptığımız bir konuşmanın tasnifini burada tekrarlayacağım. Bizim asıl bilgilerimizi veren kaynak vahiydir. Bu vahyden gelen bilgileri tercübeyle denetleriz. Denetlemek belki iyi yerine oturmaz, bunların farkına tecrübeyle varırız. Vahiy hayatı, vahyden gelen değerlerin sentezinden biz ilmi elde ederiz. İlim insanın hem mânevî hem de tabiat karşısında aldığı tavırla ilgili bir çalışmadır ve nihayet ilmin içerisinde bilim bir şubedir ve sadece tabiat hadiselerinin incelenmesine bizi götürür. Tabiat hadiselerinin, tabiat kuvvetlerinin incelenmesinde biz ölçmeyi biçmeyi ve hesabı kullanırız ama sınırlarımızı aşar, haddimizi hududumuzu bilmezsek bilimin yöntemini ilme taşımaya başlarız, ilim ile bilimi karıştırırız ve insanı da taş, toprak, sümbül, bülbülmüş gibi görür ve bilimsel bir anlamda açıklamaya başlarız. Gelenek bhusus bilim için söz konusudur. Yenileşme bilimde olur. Devrimler dahi bilimde olur. İlme geçtiğiniz vakit bunlar anlamlarını kaybederler. İlimde sürekli olarak muhafaza etme hususu söz konusudur. Kazanılmış değerleri muhafazayı terkettiğiniz vakit kendinizi boşlukta bulmaya başlarsınız. Tabii ki bilimde de kazanılmış değerlerin yeri çok önemlidir. Yani quantum mekânîği için relativite teorilerine ihtiyacınız vardır. Relativite teorileri için klasik mekânikle hareket edersiniz. Ancak bilimde gelenekler önemli ölçüde ilmin çerçevesinde yer almaktadır. Şu halde iddia edildiği gibi bilim de tümüyle değerden bağımsız değildir. Bilim adamının tabiata yönelişinde yine büyük ölçüde değerleri vardır. İşte müslüman mütefekkirler günümüzdeki şartları analiz ederken üç farklı

alanı çok iyi bilmek zorundadırlar. Bunlardan birisi din, öbürüsü ilim ve nihayet bilim. Bu üç alanı ihata etmekle memur kişi en önemli diyebileceğimiz düşünce adamı hakîmdir, filozoftur. Her üç sahayla içten içe bağ kurması gerekir. Bunlardan birinde veya ikisinde daha özelleşmiş, uzmanlaşmış olabilir ama öbürlerini de bilmek zorundadır. Şu halde biz bu "din, ilim ve bilim" sınıflamasını esas alırsak, sanıyorum gelenek ve yenileşme kavramları yerlerini bulacaklardır. Az önce Hamid Algar beyefendi İran'dan bahsederken devrim kelimesini kullanmıştır. İslâm'da devrimin dinen söz konusu olabileceğini düşünemiyorum. Çünkü devrimin tarifinde alınmış, mirasına konulmuş değerlerin terki ve yeni değerlerin yaratılması söz konusudur. İslâm adına yola çıkmış kişi yahut kişilerin geçmiş değerleri terketmeleri düşünülecek bir şey değildir. Diyeceksiniz ki, "bu bilim çerçevesinde söz konusu olabilir mi?" Olabilir ama toplumla ilgili hadise bilimin konusu değildir. Bilim sadece ve sadece tabiat olayına yöneliktir. Çünkü tabiatta bize konu olan nesnedir. Nesneyi ölçüp biçebiliriz ama insanı kendimize konu aldığımızda insan yüce bir yaratık olarak Allah'ın kâinatındaki temsilcisi, halifesi olarak o bir nesne olamaz. O da benim gibi bir öznedir. O da benim gibi bir sübjedir. Şu halde insanı bilimin çerçevesinde ele almak insanı öteki varlıkların derecesine düşürmek demektir. Efendim, bu ölçülerin içerisinde müslüman düşünürlerin, mütefekkirlerin, filozofların, bilim adamlarının yol almalarını ve böyle güzel münasebetlerle bir araya gelip daha nice fikir alışverişlerinde bulunacaklarını Allah'tan diliyorum. Hepinize tekrar saygılar, sevgiler arz ediyorum. Teşekkür ederim.